

Момрик А. П.

ЄЗИДИ УКРАЇНИ (НЕВІДОМА ДІАСПОРА)

В українському інформаційному просторі перша згадка про єзидів відноситься до літа 2007 р. і має дуже криваве забарвлення. 15 серпня у двох іракських селах у провінціях Нінавах і Сінджар відбулася спланована терористична акція, внаслідок котрої загинуло понад 5000 і поранено понад 375 осіб. Це був найжахливіший акт протягом 5 років війни. Його жертвами якраз і були єзиди, що сповідують доісламську релігію і вшановують як верховного ангела Сатану¹.

Єзидами називають послідовників синкретичної віри, що поширена серед частини курдськокомовного населення Близького Сходу. На початку ХХ ст. їхня кількість обраховувалась в 100 тисяч осіб, із котрих в Османській імперії 90 тис. та 10 тисяч у закавказьких губерніях Російської імперії.

Європейські уявлення про їхню релігію завжди були доволі розпливчастими. За свідченням Н. Веселовського, єзиди визнають Верховного бога Єзда (Єздана) – творця світу. Також вони боготворять сонце, землю, повітря і вогонь. Окрім того, вони визнають Малік-Тауза – духа заперечення, що зображується у вигляді павича. Це ангел, що впав в божу немилість, але потім буде прощений. Саме за це положення єзидських релігійних переконань їхнє мусульманське та християнське оточення обвинувачує єзидів у поклонінні дияволу. Творцем єзидизму вважається Шейх Аде, що жив в районі Мосула (Ірак) у ХІІ ст. Саме його нащадки і є шейхами сучасних єзидів².

Довоєнні джерела додають небагато нового до інформації, розміщеної в енциклопедичному словнику Брокгауза-Єфрона, повідомляючи, що чисельність єзидів обраховується в 100–200 тис. осіб, котрі проживають в Туреччині, Іраку (Мосул, Кіркук, Санжар), Ірані та Закавказзі. Також вони розглядають єзидизм як складне переплетіння зороастризму з юдаїзмом та християнством

¹ Боровський О. Розплата за “неправильну” віру // Україна молода. – 17.08.2007. – С. 9.

² Веселовский Н. Езиды. – Словарь Брокгауза–Эфрона. – Т. 11А(22). – С. 567.

та зазначають, що єзиди (іезиди) визнають обрізання і хрещення, а також шанують Христа, Мухаммеда, Авраама та багатьох пророків³.

У сучасних російських джерелах традиційно інформація про єзидів як окремих народ упускається. Вони згадуються лише одним рядком як етноконфесійна група курдів. Це ми бачимо в етнодемографічному довіднику “Народи світу” С. Брука. Де він лише одним реченням згадує про наявність курдів-єзидів: у Ірані на захід від озера Резайс; в Іраку на північний схід від Мосула в горах Джебель-Синджар (приблизно 30 тис.); у Сирії на півночі країни (до 10 тис.); у Туреччині на сході (приблизно 70 тис.)⁴.

Ще менше інформації ми бачимо у главі “Курди”, створеній для енциклопедичного видання “Народи Росії”. Її автор Т. Арістова лише згадала, що серед курдів є також послідовники синкретичних культів (єзиди і таке інше)⁵.

Сучасні українські джерела розглядають єзидів також виключно як конфесійну групу близькосхідного походження, що немає нічого дотичного до України. Так в українській енциклопедії “Географія релігій” згадується вже наведена вище інформація про синкретизм єзидизму, поділ їх на пірів, шейхів, кавалів та факірів, а також додаються назви святих книг єзидів: “Мазхаф Фірін”, “Мазхаф аль-Джалва”, “Мазхаф ар-Раши”, що написані власною складною писемністю. Також джерело підтверджує існування їхнього релігійного центру Айн-Сіфні в Іраку та повідомляє про їхнє розселення в Туреччині – 0.19 % населення; в Ірані в районі Маку, Хой; в Іраку в районі Дохук, Найнавах, Баашика; в Сирії – 0.9 % населення⁶.

Офіційні переписи населення України часів існування Російської імперії та Радянського Союзу не дають жодних свідчень про перебування єзидів у цьому регіоні. Перший перепис, проведений у незалежній Україні в 2001 р., так само не дає нам ніякої

³ Самойло А. Езиды. – Большая советская энциклопедия. – 1932. – Т. 24. – С. 487–488.

⁴ Брук С. И. Население мира. Этнодемографический справочник. – М., 1986. – С. 115, 355, 362, 425, 435.

⁵ Аристова Т. Ф. Курды // Народы России. Энциклопедический словарь. – М., 2000. – С. 274–275.

⁶ Павлов С. В., Мезенцев К. В., Любичева О. О. Географія релігій. – К, 1999. – С. 48, 179–182, 185–188, 190–192, 193–195.

інформації з цього питання. Це викликано не відсутністю такої спільноти на землях України, а традиційним поглядом радянської етнографії на єзидів як курдську етноконфесійну групу.

Зроблений нами аналіз стану кавказької діаспори в Україні, який спирається на дані офіційних переписів, подає такі цифри.

**Українські етнічні меншини
південнокавказького походження
за даними переписів населення 1939–2001 рр.**

	1939	1959	1970	1979	1989	2001
<i>вірмени</i>	21688	28024	33439	38646	54200	99894
<i>азербайджанці</i>	4626	6680	10769	17235	36961	45176
<i>грузини</i>	10063	11574	14650	16301	23540	34199
<i>турки</i> <i>турки-месхетинці</i>	853	284	226		262	8844 336
<i>ассірійці</i>	2201	2514	2765	2991	2759	3143
<i>курди</i>	90	65	117		238	2088
<i>удіни</i>					109	592

Як бачимо, наведені статистичні дані свідчать про відсутність в УРСР протягом всього її існування помітної курдської общини. Кількість курдів протягом майже століття не перевищувала і сотні осіб у країні з населенням, що налічує понад 45 мільйонів. У такому разі варто говорити лише про перебування в Україні поодиноких представників курдського етносу, котрі навряд чи можуть бути означені як діюча діаспора чи община. Чи були серед них власне єзиди, нам невідомо. У той же час спільноти вірмен, грузинів та азербайджанців були помітними і поволі зростали, а ассірійська діаспора, сформована з біженців часів Першої світової війни, зберігала свою демографічну стабільність⁷.

⁷ Момрик А. Етнодемографічна ситуація на Кавказі останньої чверті ХХ століття // Каспійсько-Чорноморський регіон: умови та перспективи розвитку. (Матеріали міжнародної конференції. Київ 26–28 червня 1998). – К., 1998. – С. 276–282; Момрик А. Кавказька діаспора в Україні // Матеріали до української етнології. Збірник наукових праць. Вип. 4(7). – К., 2004. – С. 98–105; Момрик А. Caucasian Diaspora in Ukraine // Central Asia and Caucasus (Швеція, Стокгольм) – № 3, 2004. – Р. 119–126.

Різке зростання (майже вдвічі) чисельності курдів в Україні, за останнім переписом СРСР в 1989 р., було викликано появою в Україні біженців після землетрусу у Вірменії 1988 р. Це можна порівняти з різким збільшенням в Україні між 1979 і 1989 переписними роками чисельності вірмен із 39 тис. до 54 тис. Не останню роль у цьому міграційному процесі грали традиційний надлишок населення на Південному Кавказі та лібералізація за М. Горбачова ринкових відносин, що спричинила появу у більшості міст Радянського Союзу помітних торговельних діаспор вихідців із Кавказу. Саме ці фактори і були визнані респондентами єзидами для пояснення їхньої міграції в Україну.

Проте таке зростання не можна навіть порівняти з понад десятикратним збільшенням чисельності курдів в Україні після розпаду Радянського Союзу, котра на цей час сягнула приблизно 3 тис. осіб. Окрім того, за свідченням респондентів, реальна кількість самих лише єзидів в Україні набагато перевищує цю цифру.

Зведена нами таблиця даних усіх радянських та наявних пострадянських переписів на теренах колишнього СРСР показує подібний десятикратний стрибок чисельності курдськомовного населення лише для Російської Федерації (5 тис. курдів у 1989 р. і 51 тис. єзидів та курдів у 2002 р.).

Кількість курдів та єзидів у 1926–2002 рр.*

	1926	1939	1959	1970	1979	1989	1999– 2002
СРСР	14522є	45877	58799	88930	115858	152717	
Вірменія	12157є	20481	25627	37486	50822	56127	40000є 12000к
Росія		387	855	1015	1631	4724	31273є 19606к
Грузія	2044є	12915	16212	20690	25688	33331	18329є
Казахстан		2387	6109	12299	17692	25425	33000к
Азербайджан		6005	1487	5488	5676	12226	13000к
Киргизстан		1490	4783	7974	9544	14262	
Туркменістан		1954	2263	2933	3521	4387	

	1926	1939	1959	1970	1979	1989	1999– 2002
Україна		90	65	117	122	238	2088к
Узбекистан		156	1354	867	982	1839	
Білорусь		5	10	23	117	66	
Таджикистан		7	15	21	27	56	
Естонія			3	0	10	13	
Латвія			4	9	10	11	
Молдова			9	7	15	9	
Литва			3	1	9	3	

* Лише перепис 1926 р. подає дані про єзидів окремо, всі інші радянські переписи подають їх разом із курдами. Дані перших переписів у незалежних Азербайджані, Казахстані – 1999 р.; Вірменії, Україні – 2001 р.; Грузії, Російській Федерації – 2002 р. Переписи в Туркменістані, Киргизстані, Таджикистані, Молдові, країнах Балтії даних про курдів і єзидів не надають. Перепис в Узбекистані досі не відбувся. Останні переписи Росії, Вірменії надають дані окремо по курдах і єзидах; Грузії – по єзидах; України, Азербайджану, Казахстану – по курдах, включаючи єзидів у їхню загальну кількість.

Наведений звіт даних дозволяє нам лише частково прояснити ситуацію з єзидською популяцією на теренах колишнього Радянського Союзу.

За етнографічними даними, на момент розпаду СРСР більшість радянських курдів, включно з єзидами, проживали на Південному Кавказі. З них третина (серед них переважали єзиди) мешкали в Апаранському, Талипському, Ечміадзінському районах Вірменії. Курди Азербайджану були зосереджені в так званому Лачинському коридорі (Лачинський, Кельбаджарський райони), що відмежовує Вірменію від Нагірного Карабаху. У Грузії курди проживали переважно в містах. Всі вони в своїй переважній більшості є переселенцями 2-ої половини ХІХ – початку ХХ ст. з території Османської імперії, а саме з Турецького Курдистану⁸.

⁸ Брук С.И. Население мира. Этнодемографический справочник. – М., 1986. – С. 170.

Дані пострадянських переписів підтверджують цю інформацію, повідомляючи про відсутність курдів-мусульман у Грузії та повне переважання єзидів у Вірменії. Це дозволяє впевнено говорити про існування на початку ХХІ ст. щонайменше 60-тисячної єзидської общини на території трьох країн Південного Кавказу.

Водночас привертає увагу вже вищезазначене десятикратне збільшення кількості курдів та єзидів на теренах Російської Федерації та України. Протягом останнього десятиліття ХХ ст. відбулося двократне скорочення кількості курдськоомовного населення в Грузії, при фактичному збереженні його чисельності у Вірменії та Азербайджані і збільшенні в Казахстані. Але це не може пояснити появу майже 50 тис. курдів та єзидів у Росії та Україні. Така розбіжність свідчить про недостовірність радянських переписів населення. Ця відчутна неточність була викликана низкою факторів, першим із котрих є низький соціальний статус прийшлого некорінного населення у країнах Закавказзя, простіше кажучи, “непрестижність” бути курдом, що обумовлювало приховування як самими людьми, так і місцевою статистикою їхнього реального етнічного походження та чисельності. Другим фактором є ігнорування радянською статистикою окремого статусу єзидів, що і досі впливає на їхню самоідентифікацію у таких пострадянських республіках, як Казахстан, Азербайджан і Україна.

Дворазове збільшення в 1979–89 роках, тобто в момент горбачовської перебудови, чисельності курдів Азербайджану пояснюється такими чинниками, як призупинення практики тюркізації місцевого неазербайджанського населення; характерне для того періоду зростання національної самосвідомості та початок припливу курдів-мусульман із Вірменії внаслідок етнічних чисток, зумовлених карабаським конфліктом. Тут варто згадати і розігрування вірменськими політичними колами в період активної фази конфлікту курдської карти для вирішення проблеми лачинського коридору. Водночас ми можемо допускати реальне переважання власне курдів, а не єзидів, у толерантному до них мусульманському Азербайджані. Так само, як ми бачимо фактичну відсутність курдів-мусульман і наявність єзидів у менш толерантному до перших і терпимому до других християнському середовищі Вірменії, Грузії та, частково, Росії. Єзиди Азербайджану, якщо

вони і є, найімовірніше не акцентують на своїй немусульманській ідентичності і схильні до трудової еміграції в Росію, як і значна частина іншого некорінного населення республіки. Проведені нами польові дослідження підтверджують відсутність езидської спільноти в Азербайджані.

Визнання переписом 2002 р. (не провадився в Абхазії та Південній Осетії) всього курдськомовного населення Грузії езидами і відсутність даних про курдів-мусульман у Грузії повертають нас до подій Другої світової війни.

В ході підготовки Радянського Союзу до можливої війни з Туреччиною 24 липня 1944 р. народний комісар внутрішніх справ СРСР Л. Берія звернувся до Й. Сталіна з листом, де пропонував переселити все мусульманське населення прикордонного з Туреччиною регіону Грузинської РСР у внутрішні райони СРСР. Це цілковито відповідало прийнятому в СРСР принципу колективної відповідальності. У ситуації, що склалася всіх без винятку мусульман Грузії вважали можливими симпатиками мусульманської Туреччини. 14 листопада 1944 на основі спеціальної постанови Комітету Оборони СРСР (№ 5279 від 31 липня 1944 р.) було депортовано вглиб СРСР до Казахстану, Узбекистану та Киргизії 96 тис. (35 тис. господарств) турків, курдів, хемшилів (вірмен-мусульман), терекеме (кочових туркменів). На січень 1953 р., за даними МВС, у Середній Азії перебувало 87 тис. депортованих (66 тис. турків, **9 тис. курдів**, 14 тис. хемшилів). Така доля оминула лише грузинів-мусульман Аджарії⁹.

Як бачимо, всі курди-езиди, які переважно проживають у містах Грузії, а не у прикордонних районах, уникнули депортації саме завдяки своїй немусульманській релігійній традиції. Перебування в 1953 р. на спецпоселенні у вище означених республіках Центральної Азії 9 тис. курдів корелюється з даними радянського перепису 1959 р., котрі свідчать про 12 тис. курдів регіону, серед котрих майже 4 тис. проживали там ще до появи депортованих із Грузії курдів.

Курди Туркменістану проживають у Марійській та Ашхабадській областях і є нащадками переселенців з іранського Хорасану, де їх у 2-ій половині ХХ ст. нараховувалося понад 350 тис. До

⁹ Бугай Н.Ф. Турки-месхетинцы: долгий путь к реабилитации. Сборник документов. – М., 1994. – С. 13–60.

Хорасану вони були переселені в XVII ст. шахом Аббасом для захисту північних кордонів від кочовиків¹⁰. Сучасні туркменські курди є шиїтами, як і їхні одноплемінники в Хорасані, і мають лише 2 шиїтських мечеті в Чарджові і Ашхабаді, котрі відвідують разом з азербайджанцями і іранцями. Інформації про наявність серед них єзидів немає¹¹.

Наші опитування 2008–09 рр. серед іранських студентів-курдів, що навчаються у вишах Києва, та віруючих шиїтської мечеті Ашхабада також підтверджують відсутність у сучасних Туркменістані та Ірані представників єзидської релігії. Лише один респондент повідомив про можливе існування єзидської спільноти в іранському Керманшасі.

Тобто наявна інформація дозволяє нам припускати не єзидське, а переважно мусульманське походження курдської діаспори Центральної Азії, котра, за нашими обрахунками, може сягати понад 50 тисяч осіб.

Що стосується фактично новітніх курдської і єзидської діаспор у Російській Федерації, то за даними перепису 2002 р., половина з 20-тисячної курдської громади сконцентрована на Північному Кавказі: Краснодарський край (5022 осіб), Адигея (3600 осіб), Ставропольський край (1259 осіб), Ростовська область (562 осіб); близьких до нього територіях Поволжя (Саратовська область (2268 осіб)) та Центрального Чорнозем'я: Орловська (740 осіб) та Тамбовська області (688 осіб); Москві (695 осіб).

Розміщення 30-тисячної єзидської діаспори в Росії більш розпорошене і лише частково співпадає з курдським ареалом. Так само основним регіоном розселення є найближчий до Закавказзя Північний Кавказ: Краснодарський (4441 осіб) та Ставропольський (2417 осіб) краї, Ростовська область (1631 осіб). Але, на відміну від курдів, єзиди набагато більше представлені в Центральному Чорнозем'ї: Тамбовська (1024 осіб), Курська (717 осіб), Липецька (704 осіб) області – та всьому Поволжі: Нижегородська (3776 осіб), Волгоградська (1116 осіб), Саратовська (942 осіб) та Самарська (555 осіб) області. Окрім того, їхня присутність помітна в Центральному Нечорнозем'ї: Москва (1643 осіб), Ярослав-

¹⁰ Брук С. И. Население мира – С. 175, 359–362.

¹¹ Демидов С. Религиозные процессы в постсоветском Туркменистане // Центральная Азия и Кавказ. № 4(16), 2001. – С. 57–71.

лавська (2718 осіб), Тульська (608 осіб), Московська (595 осіб) області – та Уралі: Свердловська (929 осіб) область і Башкортостан (577 осіб). Окрім цих значних масивів езиди представлені в Новосибірській (1987 осіб) та Калінінградській (504 осіб) областях.

Протягом 2008–2010 років нами було проведено етнографічне опитування представників езидської діаспори України¹². Дані опитування підтвердили наші припущення про причини і час формування діаспори. Закавказька діаспора виникла на початку ХХ ст., коли езиди, не бажаючи відмовитись від своєї віри, втекли до Росії з Османської імперії, де їх убивали як до, так і під час Першої світової війни.

Сучасні дослідження езидської спільноти підтверджують наявність напружених взаємин у регіоні. Більше того, вони свідчать про фактичне припинення її існування у Східній Туреччині (Курдистан) унаслідок майже повної еміграції до Німеччини протягом 1960–80 рр.¹³

Респонденти повідомили, що переселення перших езидів на територію України почалося в 1988–89 роках з Вірменії, де вони проживали на захід від Єревана в районі Ечміадзіна, Октемберяна, Апарана у змішаних із вірменами поселеннях. Переселення було викликано Ленінаканським землетрусом, від котрого постраждали саме західні райони Вірменії, а також початком затяжного карабаського конфлікту, в котрому як курди, так і езиди не бажали брати участь. Вірменські езиди мають прізвища на *-ан*, *-ян* (Мамоян, Алоян) і зрідка на *-ов* (Омаров). В Україні також є і менша кількість грузинських езидів, що переїхали із Тбілісі в період політичної кризи початку 1990-их. Вони мають прізвища на *-швілі* (Махашвілі). Езиди стверджують, що в Азербайджані є тільки курди, що відповідає нашим теоретичним припущенням. За підрахунками езидів, у Вірменії залишилась приблизно половина їхнього народу, що доволі точно корелюється з вищенаведеними обрахунками по пострадянському простору. Окрім Росії та України частина езидів переїхали до Німеччини, Франції.

¹² Матеріали інтерв'ювання респондентів перебувають в архіві автора.

¹³ Анкоси К. Племена курдов – езидов на Южном Кавказе и в Германии. – Тбилиси, 2004; Пирбари Д. Езиды Сархада (Исход из Курдистана на Южный Кавказ) XIX – нач. XX вв. – Тбилиси – Москва, 2008.

Офіційно в Україні мешкає, як вже було вище зазначено, лише трохи більше 2 тисяч курдів. Скільки серед них єзидів, достовірно невідомо. За даними перепису 2001 р., основна популяція курдів та єзидів сконцентрована, як і в Росії, в південному, найближчому до Кавказу, регіоні України та у столиці. Вони проживають у Криму (394 особи), Луганській (470 осіб), Херсонській (296 осіб), Одеській (132 особи), Миколаївській (119 осіб), Дніпропетровській (116 осіб), Запорізькій (84 особи) областях та у місті Києві (119 осіб). У більшості областей України єзидська діаспора не представлена взагалі. Свідчення респондентів підтвердили, що єзиди проживають у Херсонській області біля Голої пристані (за обрахунками респондента, 300–400 дворів, 2 тисячі людей), в Мелітополі, Маріуполі, Луганську, Києві, а також у Миколаєві, де вони проживають змішано з курдами.

Окрім вірменських та грузинських єзидів, в Україні є незначна кількість єзидів із Близького Сходу, з котрими закавказькі єзиди контактують мало, як і з курдами взагалі.

Закавказькі єзиди зазначають, що вони погано розуміють мову турецьких та іракських курдів, тоді як мова вірменських курдів – курманджи – є ідентичною мові єзидів. У Вірменії нею видається газета “Ріяд Азе” (Новий шлях), але старше покоління, що вчилася вірменською мовою, не може її читати. Це ускладнено також одночасним використанням для передачі мови єзидів вірменської, кириличної, латинської та арабської графіки.

Традиційно курдсько-єзидські відносини були досить напруженими. Респондент зазначає, що дід його знайомої курдської дівчини на початку 1970-их заборонив їй зустрічатися з ним, погрожуючи відрізати вуха. Перші міжетнічні шлюби почалися лише 10 років тому, при цьому єзиди висловлюють невдоволення, що курди вимагають у цих випадках переходу єзидів у іслам. Водночас сучасне ставлення курдів до єзидів змінилося – вони тепер не критикують їхню релігію, а говорять, що ті єдині зберегли істинну релігію давніх курдів, не промінявши її на іслам. Загалом єзидам не подобається спроба курдів нав’язати їм загальнокурдську ідентичність. “Они говорят, что мы – одна нация. Мы в это не верим”. Вони наголошують, що у Вірменії і при СРСР вони в паспорті мали запис *єзид* і надалі бажають ними залишатися.

В Україні єзиди не мають власних шкіл та культурних товариств, як у Вірменії, але знають, що вірмени і курди створили в Києві свої недільні школи. Лише у 2010 р. була перша спроба відкрити в Києві філіал Міжнародної організації єзидів.

Протягом другої половини ХХ ст. відбулася зміна традиційного укладу господарства: у Вірменії єзиди займалися відгінним скотарством, вирощуючи в горах протягом літнього періоду овець і велику рогату худобу. Для цього вони об'єднувалися в групи "оба". Сільські єзиди займалися тепличним городництвом (кавуни, помідори, зелень, перець).

В Україні значна частина єзидів стала городянами. Вони займаються городництвом і оптовою торгівлею картоплею, капустою, цибулею.

Основною відмінністю єзидів від інших народів респонденти вважають релігію: «ми є християнський народ, сонцевіруючий. Зранку, коли сонце "шамс" піднімається, ми молимося. Ми віримо в дві віри: християнство і сонце» (В. Умаров, 1952 р.н., Гола Пристань, перший єзид на Херсонщині, переїхав у 1988 р.). «Ми ніколи не аллахаємся, не хрестимось. Ми сонцевіруючий народ. Коли хтось умирає, то на пам'ятнику у нас сонце» (Мамоян, 1950-их р.н., Київ). «Бог Хаді, його син Христос». Респондент Умаров каже, що Єзді – це був чоловік, їхній предок.

Як бачимо, рівень релігійних знань пересічного єзида (мріла) є доволі низьким. Респондент переплутав, поміняв місцями Хаді (Шейха-Аде – засновника релігії) з Єзді – Богом¹⁴.

Єзиди в Україні продовжують відзначати два релігійних свята. Перше – "Хадерневі" відзначається після 14 грудня і триває 7 днів, 7 ночей. Свято має яскраво родинну форму. Ріжуть барана і запрошують гостей. Потім ідуть до гостей. Це свято батька Ісуса. Воно пов'язано з різдвяним ритуалом, продовженням роду молодією сім'єю. Коли точно відбувається свято, знають лише шейхи і піри, з чого можна зробити висновок, що це свято прив'язане до місячного календаря.

Другим святом є "Єзидське свято", "Єзидська Пасха", "Єзді празник". Воно відбувається після Різдва: "за місяць до того, як

¹⁴Веселовский Н. Езиды. – Словарь Брокгауза–Эфрона. – Т. 11А(22). – С. 567.

у вас яйця красят”. Пояснити причину свята респондент не зміг, зазначив лише, що воно відбувається в колі сім’ї.

Єзиди зазначають, що вони дуже маленька нація, де всі знають один одного. Обираючи дівчину, спершу дізнаються, з якої вона сім’ї. Батьки, дізнавшись про наявність дочки на виданні, їдуть на оглядини. Дівчина приносить гостям каву і виходить із кімнати. Якщо вона сподобалася сину, батьки на знак згоди дарують золотий перстень та інші прикраси. Якщо не сподобалася, то повертаються. Раніше доволі рідко могли одружити і без згоди сина. Так само раніше в дівчини не питали її згоди, а тепер також питають. Водночас респондент Мамоян повідомив, що його племінник спочатку отримав відмову від батьків нареченої у Вірменії і лише при повторній зустрічі з батьками в Росії отримав згоду. До весілля, що відбулося восени 2008 р., наречені одне одного бачили лише на фото. Раніше молодий повинен був сплатити калим, але протягом останнього десятиліття це не практикується.

Після отримання згоди шлюб відбувається за 3–4 місяці. Якщо дівчині 14 років, то її батьки можуть перенести весілля на рік. Раніше дівчат видавали у 13–14 років, тепер намагаються віддати в 15–18 років. Через кілька днів після приїзду нареченої організовують весілля. Якщо вони живуть в одному місті, то молодий іде забирати молоду із друзями “*резава*”. У домі молодої також є весілля, де вони перебувають кілька годин, після чого він забирає її до себе. Останні 30 років весільне вбрання має уніфікований європейський вигляд (костюм, біле плаття). Раніше молоді сиділи в окремій кімнаті, а тепер сидять разом. На весіллі є окремі столи для чоловіків, жінок, дітей.

Через день-два перевіряють чесність молодої. Мати молодого забирає простирadlo, ховає його і влаштовує жіноче свято “Джіджіджід”, “Яблучний день”, “Красне яблуко”, на котре запрошує до 10 заміжніх родичок. Якщо невістка втратила честь зі своїм майбутнім чоловіком, то тепер намагаються це приховати або взагалі не провадять це свято. Якщо молода виявилась нечесною – це велика ганьба. Син говорив матері, і тоді викликалися батьки молодої, їм поверталася донька, а батьки змушені були повернути гроші, витрачені на весілля. Молодій на знак ганьби обстригали волосся і обмазували сажею обличчя. Потім така дівчина могла вийти заміж за вдівця.

Останні 10 років з'явилися міжетнічні шлюби не лише з курдами, але й зі слов'янами. Вони проходять у змішаному європейському варіанті. Респондент згадує українсько-єзидське весілля, де було вінчання, і навіть по-українськи ноги мили батькам, що видали останню дитину. Так само на прикладі похорону.

Батьки, видаючи доньку заміж, зобов'язані їй купити все придане “*хачанур*”, починаючи від меблів і закінчуючи голкою і віником. Є такі багаті єзиди, що купують для доньки дім. Саме тому раніше весілля було більше, а тепер менше віддалене від оглядин.

Всі запрошені на весілля дають дарунки. Розмір весільного дарунку обов'язково реєструється, і при запрошенні на наступне весілля не можна дарувати менше, ніж було подаровано тобі. Це своєрідна матеріальна взаємопідтримка в рамках свого народу.

Такий самий принцип взаємодопомоги діє і на похоронах. Єзидські весілля і похорони великі – традиційно запрошують 200–300 осіб. Похорони допомагають організувати родичі. Спеціальна людина раніше об'їжджала людей протягом дня, запрошуючи на похорон. Так само, як і у християн, під час похоронів закривають дзеркала (навіть в автомобілі). Похорони мають яскраво синкретичну форму: померлого одягають в європейський костюм, після чого замотують у білу тканину (тобто близькосхідний саван) і кладуть у сучасну дерев'яну труну. Обід дають прямо на кладовищі, пригощаючи всіх людей. Перед заходом сонця і настанням сутінків на могилі розпалюють вогнище. Відмічають 9, 40 днів, рік. Жорстко не дотримуються: 9 днів можуть відзначити і раніше (за 3 дні), поки є їжа з похорону. Через рік на горбочку могили ставлять пам'ятник із сонцем, фото, написом. Слід зазначити, що і досі єзиди мають відокремлені кладовища. Так всіх померлих єзидів Києва і регіону ховають виключно на цвинтарі, створеному на захід від Києва у житомирському напрямку.

Організують похорон, обмивають і одягають померлого *шейхи* і *піри*. Шейхи і піри виконують в єзидській спільноті функцію священників. Якщо пір не обміє покійного, то його не прийме той світ. Єзидська спільнота донині жорстко поділяється на 3 ендогамні групи: звичайні єзиди – *мріди* – і обрані – *шейхи* і *піри*. “Мы свой девушка не даем, они свой девушка не дают.

Нельзя. Каждый на своем: пиры на пире, шейхи на шейхах” (В. Умаров). Респонденти не змогли пояснити відмінність між двома останніми групами, але зазначають їхній високий соціальний статус у спільноті. Їхні представники не працюють, як пересічні єзиди, а утримуються за рахунок спільноти. Вони організують всі релігійні і родинні свята свого народу. При цьому шейхи повинні вести праведне життя.

Респонденти підтвердили, що в єзидів не було раніше молитовних будинків, але зараз у Краснодарі один шейх збудував єзидську церкву. У шейхів і пірів немає своєї ієрархії – вони і їхні діти однаково шануються. Про існування єзидських релігійних центрів на Близькому Сході пересічні єзиди не знають.

Синкретичність єзидського ритуалу яскраво проявляється в обов’язковості хрещення дітей. При чому для них немає значення, в якій церкві це відбувається: у Вірменії це провадиться у вірменській апостольській, а в Україні – у православної церкві. Єзиди ставлять у церкві свічки, дають гроші на храм, почали вінчати за православним ритуалом своїх дітей.

У науковій літературі стверджується, що раніше дітей крім хрещення ще й обов’язково обрізали. Сучасне покоління цього не пам’ятає, але респондент пір підтвердив, що і досі в момент обмивання небіжчика провадиться обряд обрізання. Ця інформація була невідома навіть активістам єзидських організацій, що походять із касти мрідів.

Респонденти визнали, що недавно частина єзидів у Києві перейшли у свідки Єгови. “Церковь есть церковь, поп есть поп, а что такое Егова, я не понимаю. 200–300 перешло. С ними трудно говорить. В Армении тоже этот бизнес, Егова пришел. Раньше не было этого” (В. Умаров). Активісти національних об’єднань визнають, що понад чверть єзидів діаспори підпали під вплив різних протестантських церков, але стверджують, що ця тенденція вже пішла на спад.

Підсумовуючи першу спробу етнографічного дослідження єзидів України, ми прийшли до таких узагальнень. Для єзидів притаманні одночасні процеси розмивання традиційної культури та її модернізації в умовах сучасного суспільства. Також для них характерне розширення етнокультурних контактів із представниками неєзидської спільноти, як власне з курдами, так і з

основним населенням України. Спільнота поставлена перед проблемою, як ставитися до перших змішаних езидсько-курдських та езидсько-українських шлюбів. Як поєднати розширення позаобщинних контактів із вимогами релігії та традиції, котра забороняє такі дії.

Більшою загрозою для побутування езидської спільноти в її традиційному вигляді є факти масового переходу езидів у християнство або його постійно зростаючий вплив на релігійні практики пересічних езидів.

Взаємовідносини між мрідами (рядовими езидами) і шейхами і пірами також перебувають у центрі нашої уваги. З одного боку, носіям езидизму вдалося на місцях нових поселень зберегти безперевність зв'язків між мрідами, шейхами і пірами, без котрих неможливе існування релігійної общини. І з другого боку, звичайні мріди висловлюють своє незадоволення низьким рівнем виконання священнослужителями своїх обов'язків. Саме в дуже низькому рівні знань простих езидів про свою релігію багато хто бачить причину переходу частини езидів у протестантські спільноти. І з третього боку, відкритість кордонів призвела не лише до збереження контактів з езидськими спільнотами Вірменії та Грузії і формування контактів із новоутвореними громадами Росії. Вперше з початку ХХ століття езиди поновили контакти з релігійним центром езидизму в Іраку (Лалиш) і почали його відвідувати. Езиди України також встановили контакти з езидами Німеччини, що на сьогодні стала центром притягання всіх езидів – іммігрантів із Туреччини, Сирії, Іраку та колишнього СРСР. Ці контакти відновили єдність усієї світової спільноти езидів, що була порушена внаслідок Першої світової війни на початку ХХ ст.

Важливою темою сучасного внутрішньоєзидського дискурсу є ставлення до курдського питання. Тоді як верхні прошарки езидської спільноти визнають езидів частиною курдського етносу і виступають за його інтеграцію, рядові представники спільноти продовжують зберігати відчуження від курдів-мусульман і не хочуть визнавати себе курдами. Це викликано релігійними відмінностями та негативним спільним історичним досвідом останніх кількох століть, коли езиди зазнавали значних утисків із боку більш чисельних мусульман.

Спроби знайти спільні як для мусульман, так і єзидів, що визнають рідною мовою курманджи, символи поки що обмежуються спільним святкуванням свята Науруз. Всі інші свята мають різке релігійне або політичне забарвлення, що не дозволяє їм виконувати консолідуючу функцію.

Процес формування єзидської спільноти в Україні продовжується, і подальше її функціонування, сподіваємося, не залишиться поза інтересами українських сходознавців.